

Любов МЕЛЬНИК

**«ЛЮБОВ ДО ТЕБЕ БУЛА МОЄЮ ПРОВІДНОЮ ЗВІЗДОЮ...»
(лінгвістичний аналіз інтимного епістолярію І. Франка)**

У статті здійснено лінгвістичний аналіз інтимного епістолярію Івана Франка до Ольги Рошкевич, зокрема розкрито ознаки мовленнєвого етикету інтимного спілкування на прикладі вітально-прощальних формул; досліджено семантичні та функційно-стилістичні особливості демінутивів; простежено широку палітру мовних засобів – епітетів, метафор, фразеологізмів та порівнянь.

Ключові слова: епістолярій, мовна індивідуальність, гоноратив, афектонім, демінутиви, психологічна конотація, мовні засоби.

Постановка проблеми. Багатогранна постать Івана Франка завжди цікавила і надалі вабить людей. Про нього пишуть художні твори, наукові розвідки, спогади... Кожна праця певною мірою розкриває неординарну особистість, непересічний талант поета і прозаїка, критика й філософа, громадського, культурного та політичного діяча. Однак епістолярна спадщина земляка, мабуть, найоб'єктивніше виявляє нам звичайну людину з усіма її примхами, вадами та чеснотами. Недарма авторитетний літературознавець І. Денисюк з цього приводу зазначав, що епістолярій може слугувати цінним джерелом для ідентифікації творчої особистості митця, хоча й прочитати його можуть лише один-єдиний раз [1, 244].

Іван Франко був блискучим майстром цього писемного жанру. Вправно орудуючи словом, він не просто відкривав світ людських взаємин, показував живу картину народного життя, а й мимоволі репрезентував психометричний аналіз людини як творця історії.

Особливе місце у житті славного Івана з Нагуєвич займали стосунки з донькою лолинського священника Ольгою Рошкевич, які, на превеликий жаль, не змогли увінчатися шлюбом двох закоханих сердець. Розкидані долею в різні соціальні стани, гартовані тогочасними суперечностями суспільства, молоді люди впродовж п'яти років дарували один одному радість спілкування. І неабиякого спілкування! *Порівняти лише тон і барву любовних Франкових посланій до Ольги Рошкевич і ділових записок до дружини! Та ж Рошкевич як дотепно писала Франкові і як убого Павликові! (Ден., 57).*

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Листування Івана Франка з його першим омріяним коханням – Ольгою Рошкевич – стало предметом дослідження багатьох науковців. Питання еротизму в любовних посланнях розглядав І. Денисюк [1], до тлумачення поетики листів із літературознавчого погляду вдавалася Л. Зарицька-Рупенко [2]; мовленнєвий етикет писемного спілкування вивчали С. Сабліна [6], Є. Нестеренко та О. Панкратова [4]. Однак на сьогодні до кінця не здійснено лінгвістичний аналіз листів митця до згаданого адресата.

Мета статті – проаналізувати етичні та мовностилістичні особливості інтимного епістолярію І. Франка, місце і роль у ньому звертальних та прощальних формул, демінутивів, епітетів, метафор, фразеологізмів та порівнянь. Таке завдання, на наш погляд, є актуальним для сучасної української лінгвістики з огляду на те, що послужить важливим доповненням до пізнання мовної індивідуальності письменника.

Виклад основного матеріалу. Зі своєю *провідною зорею* (як згодом поетично називав Ольгу Рошкевич молодий Франко) він познайомився влітку 1874 року, коли після закінчення сьомого класу загостював у свого гімназійного товариша Ярослава Рошкевича. Відтоді й почали надходити у Лолин несміливі, сором'язливі листи юнака, у яких часто фігурує шанобливе звертання до пасії – *пані*: *Сподіваюся, що пані на мене не гніваються, хоч би і було за що; сподіваюся зараз і тепер, що пані дарують моє нинішнє письмо. Був би я уже давніше зачав наприкрятися пані, але щасливі для пані, а нещасливі для мене обставини вдержали мене не тільки від писання, але мало що і не від дихання* (Фр., 12). Саме лексему *пані*, а не *панно* використовували в тогочасному епістолярії як увічливу форму звертання до молоді дівчини. А в листах Івана Франка до Ольги Рошкевич такий гоноратив без поєднання з іменем означав не лише вияв поваги, а й сигналізував про соціальний статус комунікантів, їхні особисті взаємини.

Майже два довгі роки між безмежно закоханим Іваном і досить стриманою у виявленні своїх почуттів Ольгою тривала листування, у якому молодий чоловік міг дозволити собі лише звертальне *Ви* (і то не лише на початку листа, а впродовж усього писемного спілкування): *Певне, я здався Вам нудним, замкнутим, нещирим, інакше кажучи, нецікавим мовчуном, але поміркуйте самі: я не одержав майже ніякого виховання, не знав я й батьківської ласки; чужий та самотній поміж чужих людей – ось так я зростав. Я не мав товариства, не знав нічого, крім своїх книг. Світ лишився для мене невідомим, а велика школа товариства була зачинена...* (Фр., 20); *Мені так багато хотілося б сказати Вам, що я зовсім не знаю, що саме маю сказати... Ви знаєте, як я втрачаю дар мови у Вашій присутності, що я не відважуюся сказати й слова про те, про що зараз пишу...*(Фр., 27); *Так, я знаю, Ви заборонили мені писати Вам, і все ж – вибачте мені – я не можу утриматись від спокуси потурбувати Вас ще одним, може, останнім листом* (Фр., 39). Однак після розмови Івана Франка з Ольжиним батьком (очевидно, у лютому 1876 р.) кореспонденція початку і

кінця місяця суттєво стала відрізнятися, наприклад: *Вибачте, що пишу Вам на цей раз про речі, про які краще було б поговорити з Вами усно. Але ж Ви знаєте, що я не можу відважитись по-говорити з Вами, що мені завжди тяжко промовити кілька слів навіть у зви-чайній бесіді, а тим більше щиросердно довірити Вам усі свої думки* (Фр., 44) і *Любимая! Прости, що пишу до тебе попросту, відкидаючи всяку церемонію! Серце моє так не навикло звати тебе пані, що і руці годі не слухати серця...* Прости мені, *любима Ольго, прости тії слова, межі котрими, може, коли було і не одно таке, котре могло тобі біль справити!* (Фр., 46 – 48). Причиною такої разючої зміни став дозвіл панотця Рошкевича на заручини молодих людей.

Сповнений жагучого кохання, Іван не боїться тепер пестливих звертань, тобто афектонімів: *Кохана, дорога Ользю!* (Фр., 98); *Люба моя, сердечна Олю!* (Фр., 113); *Моя сердечна, миленька Олю!* (Фр., 121); *Олю моя, серце кохане!* (Фр., 157); *Люба моя, Олю-серденько!* (Фр., 162); *Люба моя, дорога Олю!* (Фр., 171); *Любко, моя сердечна, дорога!* (Фр., 126) або ж *серце моє!, душе моя!, любцю моя* (Фр., 131); *сонце моє* (Фр., 154); *кицю* (Фр., 162). Як зауважила у своєму дисертаційному дослідженні О. Мокляк, «афектоніми (від лат. affectus – настрої, хвилювання, почуття, любов, ніжність + опута – ім'я) – це адресовані зазвичай близьким людям (іноді знайомим чи незнайомим) вторинні, емоційно забарвлені звертання, що мають іманентну позитивну, а за умови конфронтативної інтеракції й негативну конотації» [3, 36]. Релевантною ознакою вживання афектонімів є інтимність, для близьких співрозмовників «такі найменування стають своєрідними табуйованими позначеннями, які старанно приховують від інших і використовують лише наодинці» [3, 61].

У вігальних формулах до О. Рошкевич інколи нормативна граматична форма *Ольго* чергується з просторічним *Олю*, *Ользю* чи діалектним одзвінченим *Ольдзю* або ж автор уживає запозичення з польської мови *псотниця*, що означає *жартівниця*: *Що з вас за псотниця! Фе, прийшли, поцілували – та й втекли!* (Фр., 136) чи вдається до російських запозичень: *А то, що цілую тебе сердечно в усточка, личко і очка в самую точку* (Фр., 141); *А тепер позволь і мені пофантазувати трошки о тобі, о твоїм приїзді, о нашій звиданні, котрого ожидаю, як той москаль каже с заміранієм сердца* (Фр., 157).

На означення ніжних стосунків зі своїм адресатом прикметник *любий*, що відповідає лексемам *милий*, *коханий* та *дорогий*, у Франка часто представлений ад'єктивом: *Любимая! Прости, що пишу до тебе попросту* (Фр., 46) чи *Люба, подумай собі, які думки мусив насунути мені той лист!* (Фр., 191); *Прощай, любя моя!* (Фр., 153).

Особливим показником інтимізації, що надає додаткової емоційності конотації чуттєвості, є і присвійний займенник *мій* у всіх своїх формах, який стоїть біля звертань. Для прикладу наведемо один із листів (18 грудня 1878), у якому і в привітанні, і в усьому тексті письма, і в прощальній фразі просто рясніє ця частина мови: *Любко, моя сердечна, дорога!; серденько моє; Ольдзю*

моя дорога; моя зірочко кохана; Прощай, моя любочко, моя надія, моя сестро кохана! (Фр., 126 – 130).

Якщо в привітаннях спостерігаємо займенник *мій*, то прощання в епістолах увиразнює *твій*: *Прощай, моє серце. Цілує тя сердечно і гаряче твій Іван* (Фр., 141); *Жду твого листа і остаю – твій щиро люблячий наречений Іван* (Фр., 146); *Цілую тя щиро, гаряче. Твій наречений Іван* (Фр., 157). Навіть згодом до зарученої з Озаркевичем Ольги Франко дозволятиме собі писати: *Прощай, дорога приятелько! Твій Іван* (Фр., 197); *...тож прощай, дорога Олю! Твій Іван* (Фр., 207).

Принагідно зазначимо, що листи від лютого 1876 року надходять уже не німецькою мовою (як це було досі), а рідною, українською. До того ж автор використовує у спілкуванні увесь набір демінутивів.

Демінутиви (від лат. *Deminutus* – зменшений) – виразні стилістичні засоби, поширені в усній і художній мові. Це назви суфіксальних утворень із семантикою зменшуваності, емоційної оцінності, інтимності [3]. В епістолярії Івана Франка вони функціують як засіб створення ласкавого тону мовлення. Такі форманти надають основному значенню зменшеності й конотативний відтінок ніжності та симпатії, наприклад: *Даруй мені, моє серденько, що се так було, – але ти видиш, я хочу тобі сказати всю правду, будь вона хоч і яка важка* (Фр., 110); *...На перше відповім ти аж усно, коли буду міг стиснути твоєю ручку, цілувати твої усточка, дивитися в твої чаруючі очка* (Фр., 121).

Спіраючись на певний контекст, можна виділити те значення, що переважає в конкретних рядах слів, утворених певною словотворчою морфемою. Отож суфікси *-очк-*, *-ечк-* найчастіше надають забарвлення пестливості, ніжності, прихильності: *любочко, голубочко, зірочко, усточка, душечко*. До зменшено-емоційних суфіксів належать *-еньк-*, *-ц-*, *-к-*: *серденько, миленька, любцю, ручка, очка, зірко*. Усі вони властиві словам розмовно-побутового, фольклорного та художнього мовлення.

Почуття схвильованості та душевної спільності досить виразно простежується в палких освідченнях молодого Франка: *Хтів би я виповісти тобі короткими, поетичними словами свою любов, свою тугу за тобою, свої бажання – все, чим серце повне, та що ж, коли се такі речі, на котрі ще слів не винаходжено, котрі говоряться очима до очей, груддю до груді, але не словами!* (Фр., 102); *Я тебе люблю так само щиро і гаряче, як ти мене, ти знаєш, що чуття моє, чим гарячіше і глибше, тим менше може переливатися в слова, ти знаєш, що найщиріше цілується мовчачи* (Фр., 118).

Уважно читаючи листи, помічаємо надзвичайно багату мовну палітру автора:

– ампліфікаційні структури, які увиразнюють задовільний душевний та фізичний стан: *Я знаю, що ти любиш мене, а то чувство велить мені забувати і о болю грудей, і о трудностях, і о всім, я сильний, смілий тепер, а навіть веселий!..* (Фр., 48); *Я знаю, що ти мене любиш, я знаю, як ти щиро любиш, – я спокійний, щасливий* (Фр., 161); *Скажу лишень, що почувую себе*

здоровим, цілком здоровим, вільним, мені легко на душі, світ відкрився переді мною, і тепер, після святка, я став як ніколи веселим!.. (Фр., 20); *Я став гордий твоєю любов'ю, о, безмірно гордий...!* (Фр., 131) і навпаки: *Люблю мою, я аж тепер чую, яка ти мені дорога, який би я був без тебе бідний, самотній, опущений* (Фр., 132);

– яскраві метафори на відтворення повноти почуттів: *Моя любов тими часами так зросла, зміцніла, просвітліла* (Фр., 126); *Мова серця мого заглушає їхній [правил, законів – Л. М.] холодний і байдужий голос!* (Фр., 20); *Навряд чи можете уявити собі, що діється в моїй душі, коли в мені закипає кров* (Фр., 45);

– виразні фразеологізми: *Факт стався, і факт, думаю, не пройшов дарма, а в твоїм і моїм умі полишав глибокі сліди* (Фр., 110) – добре запам'яталося; *Голова пішла обертом і розум настільки потьмарився* (Фр., 20) – під впливом чогось втратилась ясність думки, мислення; *Дякую сердечно за адресу; се велика річ, бо тепер чоловік принаймні міг буде написати письмо, як Бог приказав* (Фр., 172) – як належить;

– влучні порівняння для розуміння подій, явищ, образів та посилення станів: *Любов... стала для мене чимось так природним, так конечним і сильним, як саме життя, як друга натура* (Фр., 119); *Ми, закохані, справді діти, і то діти в найкращім... значенні того слова, хоть не в ідеальному* (Фр., 131); *Я так, як той купець, що привіз з Індії повен корабель всяких дорогоцінних скарбів і тішитися ними, любується наперед їх красою, хоть ще не мав часу розпакувати їх і придивитися кожному кавалкові зосібна* (Фр., 161); *Будь певна, що тепер такий гнів на тебе так далекий від мене, як небо від землі* (Фр., 110).

Аналізуючи особливості цього епістолярію, відмітимо й те, що характерним для стилю інтимного листування митця є вмале поєднання і слів кохання до пасії, і філософських роздумів про любов та вірність.

Висновки. Детальне вивчення листів Івана Франка показує, що письменник різними засобами лексико-парадигматичного та граматичного рівнів виявляє не лише власні емоції, почуття і стани, але прагне більшою чи меншою мірою впливати на адресата, бо ж у його стосунках з О. Рошкевич принциповими стають такі ідеалістичні феномени, як любов до літератури, письменницький хист, життєлюбність та гостре відчуття кохання.

Література

1. Денисюк І. Любовні історії української белетристики / Іван Денисюк // Літературознавчі та фольклористичні праці : у 3-х т. – Львів, 2005. – Т. 1 : Літературознавчі дослідження. Кн. 1. – 432 с.

2. Зарицька-Рупенко Л. Поетика листів Івана Франка до Ольги Рошкевич у контексті інтимного листування українських письменників / Людмила Зарицька-Рупенко // Українське літературознавство : [зб. наук. праць]. – Львів : Видавничий центр Львівського нац. ун-ту імені Івана Франка, 2010. – Вип. 72. – С. 59–66.

3. Мокляк О. І. Лінгвопрагматичні характеристики українських афектонімів : дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / Оксана Іванівна Мокляк ; Полтавський націон. пед. ун-т ім. В. Г. Короленка. – Полтава, 2015. – 283 с.
4. Нестеренко Є. В. Епістолярна спадщина Івана Франка. Структура і функції категорій ввічливості [Електронний ресурс] / Є. В. Нестеренко, О. Л. Панкратова. – Режим доступу : http://www.rusnauka.com/32_PVMN_2011/Philologia/8_98185.doc.htm.
5. Рупенко (Зарицька) Л. В. Лист-зізнання в коханні як один із жанрових різновидів в інтимному епістолярії Івана Франка / Л. В. Рупенко (Зарицька) // Сучасна філологія : теорія і практика. – Одеса, 18–19 березня 2016 р. – С. 27–31.
6. Сабліна С. В. Засоби вираження ситуативно-психологічних та власне психологічних типів конотації в інтимних листах Івана Франка до Ольги Рошкевич / С. В. Сабліна, Т. В. Стрюк // Вісник Запорізького національного університету. Серія : Філологічні науки : [зб. наук. праць]. – Запоріжжя, 2012. – № 1. – С. 367–370.

References

1. Denysiuk I. Liubovni istorii ukrainskoi beletristyky / Ivan Denysiuk // Literatura-znavchi ta folklorystychni pratsi : u 3-kh t. – Lviv, 2005. – Т. 1 : Literatura-znavchi doslidzhennia. Kn. 1. – 432 s.
2. Zarytska-Rupenko L. Poetyka lystiv Ivana Franka do Olhy Roshkevych u konteksti intymnoho lystuvannia ukrainskykh pysmennykiv / Liudmyla Zarytska-Rupenko // Ukrainske literaturoznavstvo : [zb. nauk. prats]. – Lviv : Vydavnychiy tsentr Lvivskoho nats. un-tu imeni Ivana Franka, 2010. – Vyp. 72. – S. 59–66.
3. Mokliak O. I. Lihvoprahmatychni kharakterystyky ukrainskykh afektonimiv : dys. ... kand. filol. nauk : spets. 10.02.01 «Ukrainska mova» / Oksana Ivanivna Mokliak ; Poltavskiy natsion. pedah. un-t im. V. H. Korolenka. – Poltava, 2015. – 283 s.
4. Nesterenko Ye. Epistoliarna spadshchyna Ivana Franka. Struktura i funktsii katehorii vvichlyvosti [Elektronnyi resurs] / Ye. Nesterenko, O. Pankratova. – Rezhym dostupu : http://www.rusnauka.com/32_PVMN_2011/Philologia/8_98185.doc.htm.
5. Rupenko (Zarytska) L. V. Lyst-ziznannia v kokhanni yak odyz iz zhanrovykh riznovydiv v intymnomu epistoliiarii Ivana Franka / L. V. Rupenko (Zarytska) // Suchasna filolohiia : teoriia i praktyka. – Odesa, 18–19 bereznia 2016 r. – S. 27–31.
6. Sablina S. V. Zasoby vyrazhennia sytuatyvno-psykhologichnykh ta vlasne psykhologichnykh typiv konotatsii v intymnykh lystakh Ivana Franka do Olhy Roshkevych / S.V. Sablina, T. V. Striuk // Visnyk Zaporizkoho natsionalnoho universytetu. Seriiia : Filolohichni nauky : [zb. nauk. prats]. – Zaporizhzhia, 2012. – № 1. – S. 367–370.

Джерела фактичного матеріалу

- Ден.** – Денисюк І. Листи до Михайлини Коцюбинської, 10.05.1960 – 06.03.1967 рр. / Іван Денисюк // Центральний державний архів-музей літератури і мистецтва України. – Ф. 940. – Оп. 3. – Од. зб. № 17. – Арк. 1–92.
- Фр.** – Франко І. Зібрання творів : у 50-ти т. / Іван Франко. – К. : Наук. думка, 1986. – Т. 48 : Листи (1874 – 1885). – 767 с.

Мельник Любовь. «Любовь к тебе была моей ведущей звездой...» (лингвистический анализ интимного эпистолярия И. Франко). В статье осуществлен лингвистический анализ интимного эпистолярия Ивана Франко к Ольге Рошкевич, в частности раскрыты особенности речевого этикета ин-

тимного общения на примере приветственно-прощальных формул; исследованы семантические и функционально-стилистические особенности деминутивов; прослежена широкая палитра языковых средств – эпитетов, метафор, фразеологизмов и сравнений.

Ключевые слова: епистолярій, языковая индивидуальность, гоноратив, афектоним, деминутив, психологическая коннотация, языковые средства.

Mel'nyk Lyubov. «*The love to you was my leading star...*» (linguistic analysis of I. Franko's private epistolary). The article is a linguistic analysis of Ivan Franko's private epistolary of Ivan Franko to Olga Roshkevych. In particular it reveals signs of intimacy speech etiquette on example of sitting farewell formulas, it was studied semantic and functional-stylistic peculiarities of deminutives, it was traced a broad palette of language means – epithets, metaphors, phraseologisms and comparisons.

Key words: correspondence, linguistic identity, honorative, afektonim, deminutive, psychological connotation, language means.